

**TA'LIM TASHKILOTLARIDA MONITORING TIZIMINING
KONSEPTUAL ASOSLARI**

Mirzarakhmonova Shakhnoza Mirzaakhmadovna

Alfraganus Universiti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) <https://orcid.org/0009-0006-8852-1792>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada ta'lim tashkilotlarida monitoring tizimini shakllantirish va rivojlantirishning konseptual asoslari yoritilgan. Ta'lim jarayonining samaradorligini baholash, nazorat qilish hamda takomillashtirishda monitoring tizimining o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif ta'lim sifatini oshirishda diagnostika, tahlil va natijalarni qayta aloqa mexanizmlari bilan bog'lovchi integrativ yondashuvni taklif etadi. Monitoring tizimining psixologik-pedagogik, tashkiliy va axborot texnologik komponentlari o'zaro uyg'unlikda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim menejmentida indikatorlar tizimi, reyting baholash uslublari hamda sifat menejmenti mexanizmlarining konseptual modeli ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** ta'lim monitoringi, sifat menejmenti, tahlil tizimi, diagnostika, indikatorlar, konseptual model, baholash, teskari aloqa.*

Rivojlanayotgan fan va ta'lim sohasida ro'y berayotgan integrativ jarayonlar pedagogikaga ilmiy bilimning boshqa sohalaridan ko'plab tushunchalarning kirib kelishiga yordam berdi.

Ushbu tushunchalardan biri monitoringdir. Monitoring kundalik hayotning barcha sohalarida qo'llanadi. Masalan, tibbiyotda monitoringli kuzatish deganda organizmning fiziologik funksiyalarining bir qator parametrlarini maxsus qurilmalar - monitorlar yordamida doimiy nazorat qilish usuli tushuniladi.

Ekologiyada – “Insonning xo'jalik faoliyati bilan bog'liq holda atrof-

muhit holatini kuzatish, baholash va prognozlash” monitoring deyiladi.

Kredit sohasida qo'llaniladigan monitoring, ya'ni kredit monitoringining mohiyati berilgan ssuda (qarz)ni qoplash va unga foiz to'lash jarayonining borishi ustidan nazorat qilishda namoyon bo'ladi.

Ta'limda “monitoring” tushunchasi, o'quv jarayonini muntazam ravishda kuzatib borish va baholash jarayonlarini anglatadi.

Keling, “monitoring” so'zining etimologiyasiga murojaat qilaylik.

Monitoring so'zi ingliz tilidan kelib chiqqan bo'lib, o'rta asrlardan boshlab qo'llanib kelingan. U “monere” lotincha so'zidan olingan bo'lib, bu esa “ogohlantirish” yoki “eslatish” degan ma'nolarga ega. “Monitor” so'zining paydo bo'lishi esa qadimiy Rimda o'qituvchi yordamchilari yoki boshqa shaxslar tomonidan qo'llanilgan, zamonaviy ma'nosi va qo'llanishi asosan 20-asrning o'rta asrlarida yuzaga kelgan. Bu davrda texnologik va ilmiy rivojlanishlar monitoringni keng qo'llaniladigan atama sifatida qaror toptirishiga yordam bergan.

“Monitoring” atamasining kelib chiqishi pedagogik ta'lim tizimida 19-asrda Belle-Lankaster nomi bilan atalgan. Gap shundaki, o'qituvchi o'z bilimini kichik guruh (10 kishi) talabalariga taqdim etdi, ularning har biri o'z guruhini boshqaradi. Buning yordamida bir o'qituvchi bir vaqtning o'zida bir necha o'nlab, hatto yuzlab o'quvchilarni o'qitishi mumkin edi. O'qituvchi ishonchiga kirgan talaba rasman “monitor”, ya'ni nazoratchi, yo'lboshchi deb atalar edi. Ta'lim jarayoniga atamaning dastlabki “kirish” shunday sodir bo'ldi.

Monitoring atamasi ilk marotaba Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1972-yil iyun oyidagi Stokgolm konferentsiyasini tashkil etish arafasida “nazorat” atamasiga muqobil sifatida ishlatila boshlagan.

Zamonaviy ma'noda “monitoring” nazorat qilish, kuzatish yoki tahlil etish jarayonini anglatadi va bu so'z ko'plab sohalarda, shu jumladan ta'lim, sog'liqni saqlash, san'at, iqtisodiyot va davlat boshqaruvi kabi sohalarda qo'llaniladi. So'zning kelib chiqishi va etimologiyasi qadimiy lotin tilidagi “monere” so'ziga borib taqaladi, ammo bugungi “monitoring” tushunchasi ancha kengroq qo'llanilish doirasini anglatadi.

Bu borada xorijlik tadqiqotchilar V.A. Ivanova, T.V.Levina, dastlab bu atamani atrof-muhit muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarda faol ishlatishgan va insonning iqtisodiy faoliyati bilan bog'liq holda atrof-muhit holatini kuzatish, baholash va prognozlashni bildirgan.

A.Kukuyev o'zining dissertatsiyasida "monitor" va "monitoring" so'zlarining etimologiyasini sinchiklab o'rganadi.

Muallifning fikriga ko'ra, bu atama ingliz tilidan olingan va ta'lim va tarbiya jarayoni bilan bog'liq, chunki tarjimada "murabbiylik, ta'lim" degan ma'noni anglatadi. A.N.Mayorov, L.B.Saxarchuk, A.V.Sotov birinchi marta "pedagogik monitoring tushunchasini aniqladi. Ularning fikriga ko'ra, pedagogik monitoring ostida ma'lum bir shakl, ta'lim tizimining faoliyati haqida ma'lumot to'plash, saqlash, qayta ishlash va tarqatishni tashkil etish, uning holatini doimiy nazorat qilish va uning rivojlanishini prognoz qilish tushuniladi.

M.L.Malyshev ijtimoiy-mehnat sohasini monitoring obyekti sifatida ko'rib chiqadi va ushbu soha monitoringini rivojlanish va tendentsiyalari to'g'risidagi turli xil ma'lumotlarni doimiy ravishda to'plash, qayta ishlash, to'plash, tahlil qilish va sharhlash tizimi sifatida belgilaydi.

L.S.Shaydurova o'z tadqiqotlarida ta'lim sifatini boshqarishning o'ziga xos vositasi sifatida ta'lim sohasidagi monitoringni sharhlaydi. M.E.Bershadskiy, V.V.Guzeeva, V.V.Timchenko tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ta'lim muassasasining barcha ta'lim tizimi va uning individual elementlari haqida ma'lumot to'plash, qayta ishlash, saqlash va tarqatish nazarda tutiladi, bu esa o'rganilayotgan ob'ektning holatini har qanday vaqtda va uning rivojlanishini prognoz qilish, samarali boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish uchun mo'ljallangan axborot bazasini ta'minlash, bu esa o'z navbatida ta'lim muassasasining nazorat qilish va prognozlash maqsadida ob'ektlar, hodisalar va jarayonlarning holatini ataylab muntazam ravishda monitoring qilish sifatida tavsiflanadi. Ijtimoiy fanda teng ravishda monitoring-bu vaziyatni baholash uchun tizimli, samarali va etarli tartibga ega bo'lgan bilim va

eksperimental faoliyat usuli bo'lib, ayni paytda boshqa usullar bilan samarali prognozlash va optimal boshqaruv yechimlarini ishlab chiqishga imkon beradi.

Tadqiqotchilar “monitoring” konsepsiyasining ta'rifiga bir nechta yondashuvlarni taklif qilishdi, shuning uchun V.I. Andreevning ta'kidlashicha, monitoring - bu o'quv jarayonining maqsadini belgilash va ta'minlash bilan belgilanadigan monitoring va diagnostika faoliyati tizimidir va o'quv materialini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish darajalari dinamikasi va uni moslashtirish demakdir. Shu sababli, monitoring - bu o'quv jarayonidagi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish sifatining muntazam monitoringi bo'lib, o'qituvchiga o'quvchilar tomonidan majburiy o'quv materialini o'zlashtirish darajasi to'g'risida tezkor fikr bildirish imkonini beradi.

L.Churina, “monitoring atrof-muhitni, jarayonlarni, rivojlanish dasturlarini va boshqalarni samarali boshqarish uchun ishonchli ma'lumot olish uchun har qanday jarayon va uning ob'ektlarini tizimli ravishda ishlashga imkon beradi”. Bunga

A. Belkin, V.Kalney, A. Mayorov, A. Orlov, A. Ostroverx, A. Pulbere, G. Shabanov, S.Shishov va ta'lim tizimining boshqa tadqiqotchilari qo'shiladilar. Olimlarning fikricha, monitoring barcha funksiyalar va boshqaruv bosqichlari bilan bevosita bog'liq, chunki uning asosiy xususiyatlari faqat nazorat jarayonining boshqa elementlari bilan solishtirganda ko'rib chiqilishi mumkin.

Monitoringning yaxlit tizim sifatidagi elementlari R.Mann, V.D.Federov, K.S.Burdin tadqiqotlarida ta'riflab, asoslab berilgan.

Yetakchi pedagog olim R.H.Djo'raev monitoring – ta'lim tizimi yoki uning alohida elementlari to'g'risida asosli xulosalar chiqarish, xoxlagan vaqtda uning holatini baholash va tahlil qilish imkonini beruvchi ma'lumot bilan ta'lim tizimi boshqaruvini ta'minlash maqsadida axborot yig'ish, qayta ishlash, saqlash va tarqatish, deb ta'riflaydi.

R.Sh.Ahlidinov – “monitoring” inglizcha atama bo'lib, “uzluksiz kuzatish” degan ma'noni anglatadi, deydi. Shuningdek, “monitoringga ijtimoiy

boshqaruv nazariyasida eng muhim, boshqaruv sohasidagi nisbatan mustaqil bo'lg'in sifatida qaraydi hamda ta'lim monitoringi doirasida pedagogik faoliyat natijalari yuzaga chiqariladi va baholanadi"– deb izoh beradi.

R.Q.Karimovning "umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti monitoringini ta'minlashning pedagogik asoslari" nomli ilmiy tadqiqot ishida "monitoring- pedagogik faoliyat mazmunini uzluksiz tahlil etib borish, uning yanada takomillashuvini oldindan bilishni ta'minlovchi tizim haqida axborot to'plash, umumlashtirish, qayta ishlash, ularni saqlash, ommalashtirish va o'quvchilar bilimidagi mavjud bo'shliqlarni aniqlashga qaratilgan faoliyat hamda maqsad va rejalarni ro'yobga chiqarishda xolis baho beruvchi mezonidir" deb ta'rif berilgan.

A.Mayorov monitoringni quyidagi tasnifi taqdim etdi.

Monitoring birinchi guruh vazifalarni o'ziga xos monitoring o'z ichiga oladi:

-axborot (axborot yig'ish, tizimlashtirish va tarqatish);

-asosiy (boshqaruv darajasida amalga oshirilishidan oldin yangi muammolarni tashxislash);

-muammoli (qonunlar, tahdidlar, jarayonlar, allaqachon ma'lum bo'lgan muammolar diagnostikasi), boshqaruv (boshqaruv sohasida qabul qilingan qarorlarning natijalari va ikkilamchi ta'sirlarining samaradorligini kuzatish va malakasi). Ikkinchi guruh monitoring o'tkazish uchun ishlatiladigan vositalar turiga ko'ra tasniflanadi: pedagogik, ijtimoiy, psixologik, tibbiy, iqtisodiy va demografik. Uchinchi guruh mahalliy (ta'lim muassasasi darajasida), tuman, viloyat (mintaqaviy), davlat monitoringini ajratish imkonini beruvchi ta'limni boshqarish tizimining ierarxiyasini aks ettiradi. S.Shishov va V.Kalney ushbu guruhning faqat uchta tarkibiy qismini ajratib ko'rsatdi: milliy, mintaqaviy va mahalliy. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, M.E.Bershadskiy, A.N.Mayorovning tadqiqotlari asosida ta'lim muassasasida ta'lim sifatini monitoring qilish, yoshning muhim xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'z faoliyatini ta'lim va bilim qobiliyati asosida qurish qobiliyati sifatida

shaxsning rivojlanish darajasini aniqlash, muayyan ta'lim muassasasida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan dasturlarning samaradorligini baholashdir.

“Monitoring” tushunchasi aniq bir talqinga ega emas. Umumiy ma'noda, uni istalgan natijaga yoki dastlabki holatga muvofiqligini aniqlash uchun har qanday jarayonni doimiy kuzatib borish deb ta'riflash mumkin.

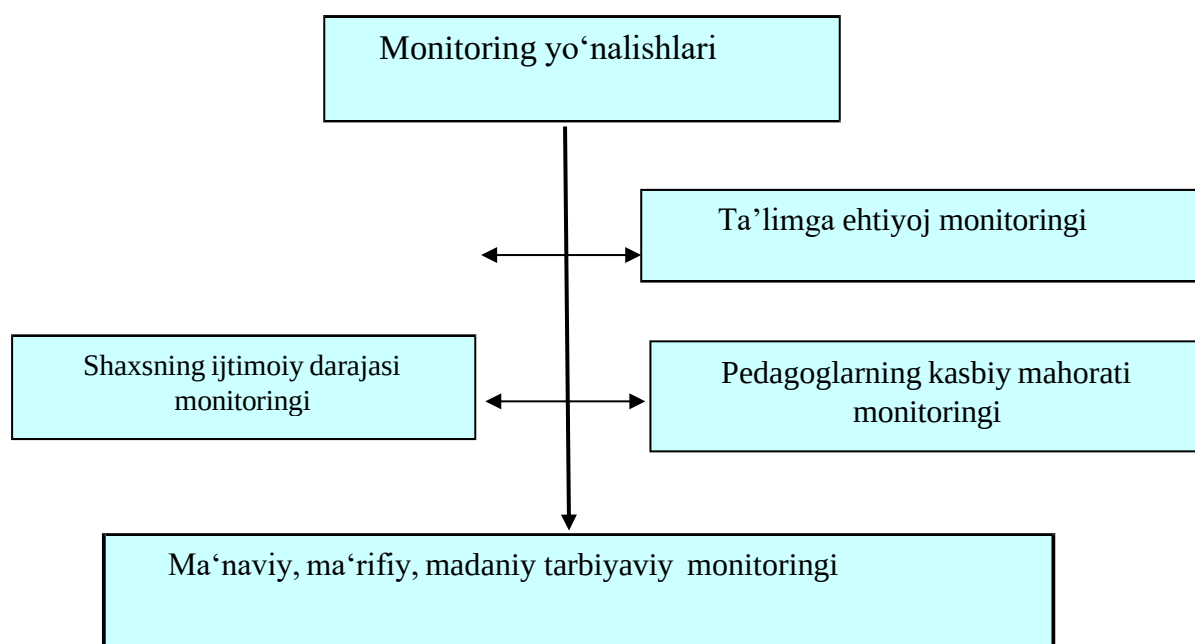
Pedagogikada “**monitor**” tushunchasi 16-asr oxirida Hindiston, keyin Buyuk Britaniyada paydo bo'lgan.

Pedagogik monitoring - bu pedagogik tizimning faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, pedagogik talqin qilish va saqlash, uning holatini doimiy monitoringini, zamonaviy tuzatish va rivojlanishni bashorat qilishni ta'minlaydigan tizim.

Ta'limiy monitoring - pedagogik faoliyatni doimiy kuzatish, u haqida axborot to'plash, saqlash, qayta ishlash va tarqatish orqali uning ahvoli va taraqqiyotiga ta'sir etishdan iborat. Masalan, o'quv jarayonining o'quvchi shaxsiga ta'sirini o'rganish bo'yicha doimiy kuzatuvlar orqali axborot to'plash, saqlash, qayta ishlash orqali uning ahvol, taraqqiyoti, istiqbolini belgilash. Shaxsni o'rganib, kuzatib, nazorat etib borish orqali, uning rivojiga o'quv jarayonining ta'sirini aniqlab borish. Ta'lim sohasidagi monitoring - pedagogik kategoriya bo'lib, mazkur sohadagi boshqaruv faoliyatini tartibga solib borishga yordam beradi. Monitoring natijasida olingan axborotlar tahlili asosida pedagogik jarayon va uni boshqarishdagi kamchiliklarni bartaraf qilish va samaradorligini oshirish choratadbirlarini ilmiy asoslangan holda belgilash imkoniyati hosil bo'ladi. Ta'riflardan kelib chiqqan holda, faoliyatning turli sohalarida, shu jumladan, ta'lim sohasida monitoring olib borish o'quv jarayoni boshqaruvining asosiy sohasi hisoblanadi.

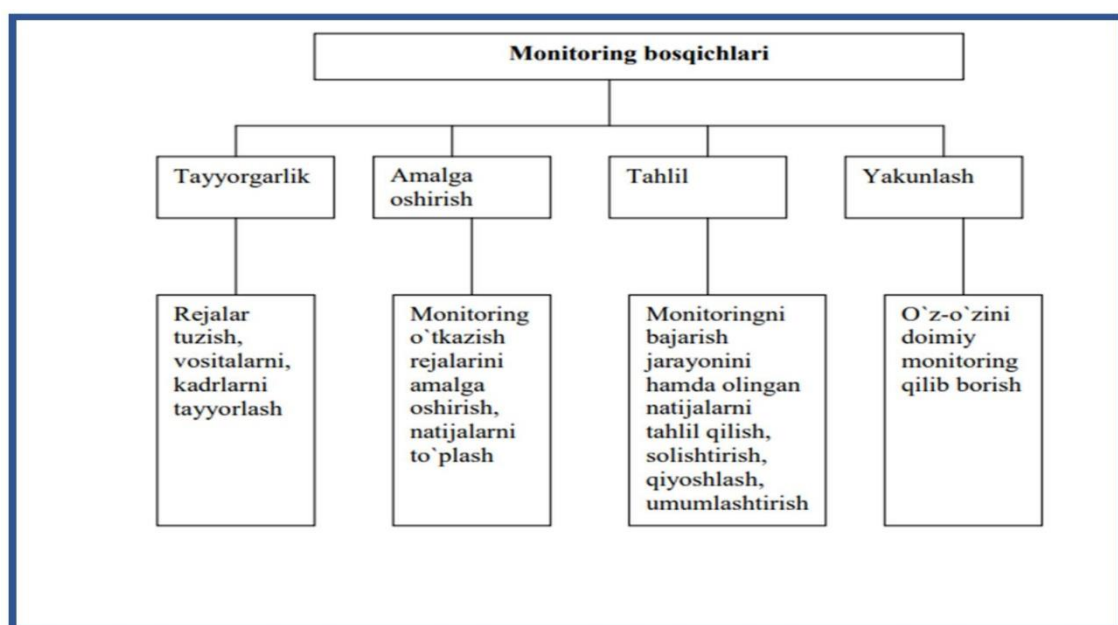
Monitoringga ijtimoiy boshqaruv nazariyasida eng muhim, boshqaruv sohasida nisbatan mustaqil bo'lim sifatida qaraladi hamda ta'lim monitoringi doirasida pedagogik faoliyat natijalari yuzaga chiqariladi va baholanadi.

Ta'lim tashkilotlari faoliyatida monitoring olib borish yo'nalishlarini quyidagi chizma orqali ko'rishimiz mumkin. (1-rasm)

1.1.1-rasm. Monitoring yo'nalishlari.

Monitoring asosiy yo'nalishi bo'lgan ta'lim sifat monitoringi - pedagogik kategoriya bo'lib, ta'lim sohasidagi boshqaruv faoliyatini tartibga solib borishga yordam beradi. Monitoring natijasida olingan axborotlar tahlili asosida pedagogik jarayon va uni boshqarishdagi kamchiliklarni bartaraf qilish va samaradorligini oshirish chora tadbirlarini ilmiy asoslangan holda belgilash imkoniyati hosil bo'ladi. Axborotlar tahlili va xulosalar asosida maktab, o'qituvchi faoliyatiga tuzatish va o'zgarishlar kiritib boriladi.

2-rasm Monitoring bosqichlari.

Pedagoglarning kasbiy mahorat monitoring tizimi, o'qituvchilarning o'z kasbiy mahoratlarini va o'qitish sifatlarini muntazam baholash va rivojlantirishga yordam beradi. Monitoring tizimi o'qituvchilarning o'z faoliyatlarini ob'ektiv tarzda tahlil qilishlariga, shuningdek ularning professional o'sishlarida yo'l-yo'riq ko'rsatishga imkon yaratadi.

Ta'lim sifat monitoringining asosiy bosqichlari sifatida tayyorgarlik, amalga oshirish, tahlil va yakunlash jarayonlari misolida ko'rib chiqishimiz mumkin. Ta'lim sifatini nazorat qilish pedagogik o'lchovlarning obyektiv usullarini talab qiladi. Pedagogik monitoring ta'lim jarayonini boshqarish va nazorat qilish vositasi sifatida o'qituvchini bilim darajasini muntazam ravishda kuzatib borish orqali o'quv materialini o'zlashtirish darajasi ta'minlanadi. Innovatsion faoliyat sharoitida pedagogik monitoring o'quv jarayoni tizimida mexanizm bo'lib qolishi mumkin, bu o'quvchilarni rag'batlantirish, faollashtirish, rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Shu bilan birga, pedagogik tizimning samaradorligi (natijalarning maqsadlarga muvofiqligi darajasi) haqida xabardor bo'lgan teskari hamkorlikni ta'minlaydi. Teskari axborot bir qator talablarga javob berishi kerak: yaxlitlik, muvofiqlik, xolislik, aniqlik, o'z vaqtida, mavjudligi, har bir monitoring darajasi uchun uzluksizdir.

Ta'lim sifati monitoringining maqsadlari. Ta'lim sifati monitoringi uning maqsadiga mos holda quyidagi turli yo'nalishlarda olib borilishi mumkin:

- O'quv-tarbiya jarayonini baholash.
- Erishilgan natijalarni baholash.
- Qo'yilgan maqsadlarga erishilganlik darajasini baholash.
- Tizimning holati va erishgan natijalarini baholash.
- Aniqlangan natijalarni tahlil qilish asosida tavsiya va takliflar berish.

Bu ishlarni amalga oshirishda quyidagi asosiy omillar hisobga olinishi lozim.

- Kuchli ma'muriy boshqaruv.

- Yaxshi ichki ruhiy holat.
- Bazaviy akademik yangiliklarga yo'nalganlik.
- O'quvchi va o'qituvchilar faoliyatining real natijalari.
- O'quvchilar rivojlanishi nazoratini olib borish tizimini yo'lga qo'yish.

Ta'lim muassasasida monitoring qilish maqsadi sifatida biz maktabda ta'lim holatini samarali nazorat qilishni ta'minlash, faoliyat natijalarini analitik sintez qilish, monitoring natijalari asosida o'qituvchilar, o'quvchilar va ta'lim muassasasi faoliyatini tartibga solishni nazarda tutamiz.

Bizning fikrimizcha, ta'lim muassasasida monitoringning dastlabki vazifalari 'quv va tarbiya jarayonining sifatini kuzatish va tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Shu bilan bir qatorda keying vazifalari boshqaruv jarayonini axborot bilan ta'minlash, to'plash, saqlash, tuzish, baholash va psixologik-pedagogik axborotni taqdim etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman.
2. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18(1), 13–25.
3. Damasio, A. (2018). The strange order of things: Life, feeling, and the making of cultures. New York: Pantheon Books.
4. Gallese, V. (2015). Embodied simulation: From neurons to phenomenal experience. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 14(1), 1–23.
5. Goleman, D. (2013). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam.
6. Karpov, A. V. (2010). Reflexivity as a psychological construct: Methodological foundations and measurement tools. Moscow: Smysl.
7. Kolb, D. A. (2015). Experiential learning: Experience as the source of learning and development. New Jersey: Pearson Education.
8. Leontiev, A. N. (2005). Activity, consciousness, and personality. Englewood

Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

9. Anvarovna, A. S. (2023). Constructions (models) of social intelligence in future English language teachers. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 169-172.

10. Anvarovna, A. S. ., & Kahharova. (2024). SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT OF FIRST YEAR UNIVERSITY STUDENTS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 230–234. Retrieved from <https://jeev.innovascience.uz/index.php/jeev/article/view/439>

11. Ataxo'jayeva, S. A. (2020). INGLIZ TILINI O'RGATISHDA LOYIXA ISHINI TASHKIL QILISHNING AFZALLIKLARI. *Science and Education*, 1(1), 403-406.

12. Ataxo'jayeva, S. (2023). EMPIRICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY ENGLISH LANGUAGE TEACHERS. *GULDU AXBOROTNOMASI*.–2023.

13. Nortoji Jumayevich Eshnaye, & Shahlo Anvarovna Atakhujaeva (2021). SELF-DESTRUCTIVE BEHAVIOR AND ITS ESSENCE. *Academic research in educational sciences*, 2 (CSPI conference 1), 371-375.

14. Atakhujaeva, S. (2023). CONSTRUCTIONS (MODELS) OF SOCIAL INTELLIGENCE IN FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*.

15. Atakho'jayeva, S. A. (2025). Ways To Form The Social-Emotional Competence Of A Foreign Language Teacher In The Conditions Of Digital Education. *International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research*, 1(4), 75-80. <https://www.tlepub.org/index.php/2/article/view/325>

16. Атаходжаева, Ш. А. (2025). Роль Информационных Технологий В Обществе. *International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research*, 1(4), 17-21. <https://tlepub.org/index.php/2/article/view/292>

17. Ataxo'jayeva, S. (2022). SELF-DESTRUCTIVE BEHAVIOR AND ITS ESSENCE.

18. Atakhujaeva, S. A. (2022). DIAGNOSIS OF ADOLESCENTS'UNDERSTANDING OF MORAL AND LEGAL

FORMS. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(4), 317-319.

19. Ataxo'jayeva, S. (2023). EMPIRIAL FOUNDATIONS OF THE STUDY ENGLISH TEACHERS'SOCIAL INTELLIGENCE.

20. Atakhujaeva, S. (2023). Constructions (Models) Of Social Intelligence In Future English Language Teachers. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*.

21. Anvarovna, A. S. (2023). Constructions (models) of social intelligence in future English language teachers. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 169-172.

22. Atakho'jayeva, S. A. (2025). Ways To Form The Social-Emotional Competence Of A Foreign Language Teacher In The Conditions Of Digital Education. International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research, 1(4), 75-80. <https://www.tlepub.org/index.php/2/article/view/325>

23. Anvarovna , A. S. (2025). Pedagogical and Psychological Factors Determining the Effectiveness of the Social-Emotional Competence of a Foreign Language Teacher in Higher Education. *American Journal of Open University Education*, 2(9), 54–59. Retrieved from <https://scientificbulletin.com/index.php/AJOUP/article/view/1266>